ژیانەوە – یەکەم ڕۆژنامەی ڕوو زەردی کوردی 1924_ 1926 و بڵاوکەرەوەی " عێراقچیەتی "

سەلام ناوخۆش

دەروازە

لە مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردیدا ئاماژە بە ڕۆژنامەی " کوردستان " دەکرێت ، کە ڕۆژنامەی ئۆپۆزسیونی کوردیە کە لە دەرەوەی کوردستان دەرکراوە ، هەروەها ئاماژە بە ڕۆژنامەی " پێشکەوتن " دەکرێت ، کە یەکەم ڕۆژنامەی کوردیە لە کوردستان دەرچوو بێت . ئەو هەموو " یەکەم"-_ە پانتاییەکی فراوان لە ڕۆژنامەگەری کوردی دەگرێت . لەم کورتە وتارەدا دەمەوێ ڕۆناکی بخەمە سەر یەکەم ڕۆژنامەی ڕوو زەردی کوردی لە شاری کوردی ، بنکەی بەرخوردانی سەدەی بیستەم .

ناساندنی ڕۆژنامەی " ژیانەوە "

ڕۆژنامەی " ژیانەوە " لە پاش ڕۆژنامەی " تێگەیشتنی ڕاستی " و " پێشکەوتن" ، ئینگلیز یەکەم ڕۆژنامەی خۆی بە قەڵەمی کوردی دەرکرد .جەباری 1970،ل86_87 دەربارەی ڕۆژنامەی ژیانەوە دەنووسێت : " ڕۆژنامەیەکی وێژەیی هەفتانەی کوردی بووە ، کاربەدەستانی میری لە 18 \ 8 \ 1924 لە سلێمانی دەریان دەکرد ، هەر لە ژێر ئەو ناونیشانە مایەوە هەتا ڕۆژی 14 \ 1\ 1926 پەنجا و شەش ژمارەی لێ دەرچوو . عومەر 2001 ، ل121 لە ماستەرنامەکەیدا ئاماژە بە لەرزێکی شوناسی ئەو تەنە نامۆیە لە شاری سلێمانی دەکات ، کە هەتا درەنگانێك نەیتوانیوە لە سەر پێناسەیەك ، لۆگۆیەك لەنگەر بگرێت : لە ژمارە یەك ئەم دەستەواژەیە نووسرا بوو : ئەم غەزەتەیە غەزەتەیەکی حکومەتییە هەفتەی جارێك دەردەچێت ، کەچی لە ژمارە شازدە و حەڤدە بووە :ئەم غەزەتە یە غەزەتەیەکی حکومەتییە و هەفتەی دوو جار دەردەچێ . لە ژمارە هەژدە ئەو دەستەواژەیە گۆڕدرا بوو بە ئەم غەزەتەیە غەزەتەیەکی سیاسی ، ئەدەبی ئیجتیماعییە ، هەفتەی دوو جار دەردەچێت . لە پاشان لە ژمارە 20 هەتا 56 ، کە دواین ژمارەیە بەو ناوە ، ژیانەوە ، دەستەواژەکە بووە :ئەم غەزەتەیە غەزەتەیەکی سیاسی ، ئەدەبی ، ئیجتماعییە هەفتەی یەك جار

دەردەچێ.”

بە پێچەوانەی عورفی رۆژنانەنووسی ڕۆژنامەی ژیانەوە ناوی سەرنووسەر لە سەر نەبوو ، بەڵام لە ژمارە 37ەوە دەردەکەوێت ، کە جەمیل صائیب ، دوژمنی سەرسەختی شێخ مەحموود و نووسەری نۆڤلیتی لە خەوما سەرنووسەری بووە . ئەو نوڤلێتە ، کە دژ بە ئایدیۆلۆژیای هزری و سیاسی شێخ مەحموود بوو ، لە ژمارە 28 هەتا دوا ژمارەی ژیانەوە بە زنجیرە لەوێی بڵاوکردەوە هەروەها بەشەکانی تری لە ڕۆژنامەی ژیان ، جێگرەوەی ڕۆژنامەی ژیانەوە ، بڵاوکردەوە.
ئەوەی جێگەی سەیر و تێڕامانە ، ڕۆژنامەی ژیانەوە تەنها مانگێك دوای ڕۆژنامەی ئومێدی ئیستقلال دەرچوو ، ڕۆژنامەکە یەکەم ڕۆژنامەی کوردی بوو بە زمانی کوردی قسە و جوێنی بە شۆرشی کوردی ئەوسا دەدا ، هەروەها لەمە خەتەرناکتر یەکەم ڕۆژنامە بوو باسی لە عێراقیبوون و کوژاندنەوەی سەربەخۆیی دەکرد ، بە دیدی یەکێ لەو نووسەرە کوردە عێراقچیانە ، ڕۆژنامەی ژیانەوە سەرەتای قۆناغێکی نوێ بوو ، عومەر ، ل118 !

کەواتە ڕۆژنامەی ژیانەوە چ وەك ئایدیۆلۆژیای هزری یا سیاسی تەواو دژ بە شێخ مەحمود بوون.
ئینگلیز و ڕۆژنامەی ژیانەوە
کەس گومانی لەوەدا نیە بزاڤەکەی شێخ مەحموود نیمچە بنەماڵەیی و دەرەبەگی بوو . زۆر گرینگیش بوو چاوێکی ڕەخنەیی بۆ ڕەوشەکە هەبێت بۆ ئەوەی تەنیا لە نوخبەیەك قەتیس نەبێت . بەڵام وەك مەسعود موحەمەد وتەنی خودی فیودالی وەك سیستەم لە نێو کورددا نەبووە ، هەندێ نوخبەی منەوەر لە وردە بۆرژوای کورد چەندەهای بنەماڵەی ناوزەدکراو بە دەرەبەگ یا مەلاك و زەویدار ، هەندێ لەوانە ژیانی خۆیان کردۆتە قوربانی ” کوردایەتی ” کەچی زۆر وردە بۆرژوا و منەوەری کورد ژیانی خۆی کردۆتە قوربانی ” عێراقچیەتی ” بە نیازی ئەوەی سەنترالیزم ، لیبرالیزم یان سۆشیالیزمی بۆ بە بەرهەم دێنێ .

ئینگلیز خۆی لەو وردە بۆرژوا و منەوەرە کوردە دەگەڕا ، هەر بۆیە جەمیل صائب هەر چەند هەفتەیەك دوای کەوتنی سلێمانی ، کەرکوکی بەجێهێشت و گەڕایەوە سلێمانی ، هەر مانگێك دواتر ڕۆژنامەی ژیانەوەی دەرکرد (عومەر ، 2001 ، ل162).

ئینگلیز دەرکی بەوە کرد ، کە بە ڕۆژنامەی وەك تێگەیشتنی ڕاستی و پێشکەوتن ئامانجی خۆی لە سلێمانی ناپێکێت ، بۆیە بیری لەوە

کردەوە کە بە ” منەوەر”ی کورد لە نوێنەری سیاسی کورد بدات . تێ سەیر بکە تەنها یەك مانگ لە نێوان کەوتنی ” ئومێدی ئیستقلال ” و ” ژیانەوە ” هەیە . جەباری 1970 ، ل86 هەروەها خەزنەدار و زەنگەنە 2011 ،ل 39 دەنووسن : پاش داگیرکردنی شاری سلێمانی لە مانگی تەمووزی 1924 ، ڕۆژنامەی ” ئومێدی ئیستقلال ” پەکی کەوت و ڕۆژنامەگەریی سیاسی لە کوردستانی باشوور لە بەر چاوان نەما و بزر بوو…”

ڕاستە ڕۆژنامەی ئومێدی ئیستقلال زمان حالی حکومەتی شێخ مەحموود بوو ، سەرنووسەری نوێی ڕۆژنامەکە ، حسێن نازم ، هەم وشەی ” سیاسی” لە سەر ڕۆژنامەکە لابرد ، هەمیش لە ژمارە چواردەوە ویستویەتی خۆی لە گێچەلی سیاسەت دوور بگری ، وەك لە نووسینەکەی ژمارە چواردە دا هاتووە : ” تەعەرووزی سیاسات ناکەم مەباحیس و مەقالاتێك کە لزومی بۆ بێ سیاسەت و سەلامەتی مەملەکەت قبوول و دەرجی ناکەم !”

سیاسەتی ئینگلیز ئەوە بوو شتێك نەبێ بە ناوی ” حوکومەتی کوردی “ەوە ، بەڵکو سلێمانی وەك شارەکانی دی کوردی ببێتە بەشێك لە دەوڵەتی عێراق ، با بزانین ڕۆژنامەی ژیانەوە چۆن ئەو سیاسەتەی ئینگلیزی بە زۆربەی منەوەری کوردی لە کوردستان بەرجەستە کرد.

ئەو ڕۆژنامەیە، سەرەتای مێتەکەی لکاندنی باشووری کوردستانی بە عێراق لێکەوتەوە، بە جۆرێك وەك خەزنەدار و زەنگەنە دەنووسن : بە کەوتنی ئومێدی ئیستقلال و دەرچوونی ژیانەوە : ڕۆژنامەگەریی سیاسی لە کوردستانی باشوور لە بەر چاوان نەما و بزر بوو ” هەروەها جارێکی تر ئینگلیز و عێراق بە درێش ئاماژەیان بە دەوڵەتی کوردی نەکرد.

لە مەسەلەی لکاندنی باشووری کوردستان بە عێراقدا زۆربەی نووسەری کورد ئینگلیز خەتابار دەکەن ، بە دەگمەن ئاماژە بەوە دەکەن کە بەشێك لە منەوەری کورد ئامرازی ئەو سیاسەتەی ئینگلیز بوون .

ئەمین (2002 ، لە ل344) کتێبی ژیان ، بە تەمەنترین ڕۆژنامەی کوردی ، دەنووسێت : هۆی بڵاوبوونەوەی ئەم غەزەتەیە ئینگلیز دەیویست بە کورد بڵێت : ئێوە تازە بەشێك دەبن لە عیراق و دەبنە هاوڵاتی عیراقی.

گەرچی ئەو ڕۆژنامەیە هەندێ داهێنانی لە ئەلفبێی کوردی کرد ، بەوەی نیگاری بۆ دەنگی کوردی پێشنیار کرد ، لەوانە :

- پیتی (ژ) لە ژیانەوە.
- پیتی (چ) لە چاپخانەوە، چاوپیکەوتن ، چاوبکەنەوە.

- پیتی (پ) لە پی و قدم ، پارچە پارچە..هتد (ناوخۆش ، 2019 ، ل30)
- ئەو خزمەتە زمانەوانییە هەر بۆ خۆی لە چاوی خەڵك کردن بوو ، ئەگەرنا وتارەکانی هەر بۆ ناشرینکردنی ئەزموونەکەی شێخ مەحموود بوو . ئەمین(2002،ل358-359)چەند وێنەیەك لە نووسینەکانی ژمارە:(سێ و پێنج وبیستویەك…هتد دەربارەی ناشیرینکردنی شێخ دەهێنێتەوە :
- اخو امجارەش لە پاش ئەمانەش چاو ناکینەوە؟
- مودەتیك بو شێخ مەحمود و جەردەکانی مەعیيەتی لە تەعجیزاتی بەعزی فقیر و فوقەرا.
- حیشمەتئاب مەلیکە دروزنە.

ئەو قسانە نوێ بوون لە کۆمەڵگای کوردی ، بەوەی بیرێکەی " ڕەخنەی شرۆڤەی ئاخاوتن" ئەوها بەر قەرار بکرێ ، بەرژەوەندی سیاسی وا بکات زمانیش بە سیاسی بکرێت ."

جەباری 1970 ، ل86 دەربارەی ئامانجی ڕۆژنامەکە دەنووسێت :" ڕۆژنامەی ژیانەوە بۆ سود و تەلەکەبازی ئینگلیز لە لایەن چەند کەسێکی بەکرێگیراو ەوە سەرپەرشتی دەکراو وتاری تێدا دەنووسرا ." عبدالرەقیب یوسفی شوێنەوارناس پاش زیاتر لە سی ساڵ لە قسەکەی جەباری

لة ل36ی کتیَبي(بةلَطةنامةکاني حکومةتي شیَخ مةحمود) باس لةوة دةکات کة ثاش حکومةتةکاني شیَخ مةحمود 1918 و 1922-1924 هةلَوةشانةوة زؤربةی منةوةری کوردي لة شیَخ کةوتنة تةقة ، بؤ نموونة رؤذنامةی(ذیان)، کة شارةواني سليَماني سالَ و نیویَك زیاتر لةو سةردةمة بةدواوة و لة سایةی حوکمي ثاشایةتي عیَراقدا دةریکردووة، بة ناهةق کةوتووةتة ناوزراندني شیَخ و حکوومةتةکةی…"

جگە لە جەمیل صائیب ، نووسەرانی نەیاری شێخ لەو ڕۆژنامە کۆبوونەوە ، هەندێك بە نازناو هەندێکی تر بەناوی خۆیان شیعر و نووسینیان بڵاوکردەوە ، لەوانە ئەحمەد موختار بەگی جاف ، فائق بێکەس ، مەحمود جەودەت ، ئەحمەد تۆفیق…هتد (عومەر 2001 ، ل121_122)

هۆکارەکانی دروستبوونی عێراقچیەتی

هەر لە سەرەتای دروستبوونی دەوڵەتی عێراقەوە قسە لە سەر بیرێکەی عێراقچیەتی کراوە ، هەر لە قۆناغێکدا هۆکارێك بە هۆکار زانراوە بۆ ئەو بیرێکە نەزۆکە :

هۆکاری ئابووری

ئابووری شادەماری ئیستقراری وڵاتە . لە وڵاتدا دوو چین هەن

زۆر جێگای متمانەی سیاسی نین ، ئەوانیش چینی سەرەوە و وردە بۆرژوای سیاسین کۆمەڵگا . پیاو ماقووڵ و ئەشراف خاوەن پاڵپشتیەکی ئابوورین ، بەرژەوەندی خۆیان لە ئیستقراری سیاسی دەبیننەوە . ڕەفیق حیلمی لە یاداشتەکانیدا ئاماژە بەوە دەکات کە ئەوانەی باوەڕیان بە عێراقچیەتی هەبوو ، ئەشراف و مەلاك و توجارەکان بوون . لە ئەنجامدا پاش لکاندنی کوردستان بە عێراق ئەشرافی بۆ وەتەن ، عەوامی مەفتوونی وەتەن دروست بوو .

پاش شەشی ڕەشی ئەیلول ی بەر دەرگای سەرا چەندان شاعیری وەك پیرەمێرد و حەمدی و بێکەس ، گۆران …هتد بە شیعر وەجواب هاتن ، بەڵام نایب و ئەشراف و مەلاکی کورد بەرەو بەغدا بەڕێکەوتن .

هۆکاری نەوت

زۆر قسە لە سەر ئەوە کراوە ، کە هەبوونی نەوت لە کەرکوك هۆکار بووە بۆ ئەوەی ئینگلیز کوردستان بە عێراق بلکێنێت .

هۆکاری مەزهەبی

سەبارەت بە عەرەبی عێراق ، زۆربە شیعە مەزهەبە ، جا بۆ ئەوەی ئینگلیزی پارسەنگی سوننە لە عێراق بپارێزێت ، کوردستانی بە عێراقەوە لکاند، کە زۆربە سوننە مەزهەبن .

ئەو سێ هۆکارە زۆر قسەی لە سەر کراوە بە جۆرێك کتێبێکی مێژوویی کورد نییە ئاماژەی بەو هۆکارانە نەکرد بێت .

هۆکاری منەوەربوون ، هۆکارێکی کوردییە بۆ خۆ بە ستنەوە بە عێراق . ڕەفیق حیلمی لە بەشی یەکەمی یاداشت دەنووسێت : منەوەر لای عەوامی خەڵك بۆ دینەکان بوون . ئەشراف و نایبی کوردیش لای پیرەمێردی شاعیر " هەرزە وەکیلی شاری خامۆشان " بوون .

فائق بێکەس دەربارەی منەوەر و ئەشرافی کوردی دەڵێت :

منەوەر زۆری هەر لەبەر نانی وەتەن ئەفرۆشێ بە یەك تارانی
ئەخاتە ژێر پێ دین و ئیمانی کاکە خوا ئیشی نابەجێ ناکا
....
ئەشرافمان هەموو بۆ ڕێح و سستن دەخیلە پشتیان هیچ پێ مەبەستن
هەموو ناکۆك و پارە پەرستن....دیوانی بێکەس ، ل49

قوڕبەسەریەکەی کورد لەوەدا بوو ، زۆربەی نووسەرەکانی مەست بوون ، نایبەکانیشی وڵات فرۆش و پارەپەرست …ئەو دوو دیاردەیە بە درێژی لە یاداشتی ڕەفیق حیلمی و بیرەوەریەکانی هاوار تۆمار کراون (، هاوار ، ل260 ، حەسەنپوور ، ل169).

ڕۆژنامەی ژیانەوە شتە نهێنیەکانی نایب و نووسەری وڵات فرۆشی بۆ عەوام ئاشکرا کرد . زۆر بە ڕاشکاوی لە مەملکەتەکەی شێخ بانگەشەی عێراقچیەتی بە گوێی هەمووواندا .

جگە لە خودی ڕۆژنامەکە وئەو نووسەرانەی لە ڕۆژنامەی ژیانەوە لە شێخ مەحموود کەوتنە تەقە ، لێرەدا دەمانەوێ ئاماژە بە هەژموونی گوتاری ژیانەوە بکەین لە سەر چەند منەوەرێکی کورد لە دەرەوەی ژیانەوە .

یەکەم . تۆفیق وەهبی

زمانزانێکی دۆستە ئینگلیز بوو ، زۆر لە شێخ دوور نەبوو ، بەڵام ئایدیۆلۆژیاکەی دوور بوو لە شێخ نزیك بوو لە ئێنگلیز ، بۆیە ئینگلیز کردیە موتەسەریفی سلێمانی هەروەها مەعاریفی عێراقی داوای لێکرد شتێك ئامادە بکات لە سەر ڕێزمان و دەستوری زمانی کوردی (حەسەنپوور 2015 ، ل162) ئینگلیز منەوەرێکی دەویست بۆ ئینگلیز کار بکات ، نەك بۆ دۆز و زمانی کوردی ، بۆیە وەك خۆی بۆ حەسەنپوور دەگێڕێتەوە :" پاش ئەوەی بەینمان لەگەڵ ساطع الحصری لە وەزارەتی مەعاریف تێکچوو ، مەلایەکی بە ناوی صدقی کابان بانگ کرد و دوو صەد ڕووپیەیان دایێ ، کابانیش شتێکی نووسی بەناوی موختەصەری صەرف و نەحوی کوردی ." موتەعەهیدی حکوومەتیان بە لا نا . لەوە زیاتر بە حوکمی ئەوەی تۆفیق وەهبی وەك موتەسەریفێکی سلێمانی سکاڵا و عەریزەیەکی لە ڕۆژنامەی سڵێمانی بڵاوکردۆتەوە ، جگە لەوەی لە موتەصەریفی وەدەریان ناوە هەروەها مەجبور کرا لە سلێمانی نەمێنێ و لە بەغدا بژی هەروەها ماڵەکەی بپشکێنرێ و ڕاپێچی زیندان بکرێ (حەسەنپوور ، ل162_163)

دووەم . مستەفا پاشای یامولکی و ماجید مستەفا

ئەو دووە لە نزیکەکانی شێخ بوون . ئەوانیش هەرزوو لە شێخ هەڵگەڕانەوە و بوونە عێراقی . ئەمین 1999 ، لە ل16 ی کتێبی سەردەمی قەڵەم و موراجەعات دەنووسێت :" لە هەڵبژاردنی 1928 دا زۆر کەس خۆیان ناودێر کرد ، لەوانە مستەفا پاشای یامولکی کە لە کابینەکەی شێخ مەحموود دا وەزیری مەعاریف بوو هەروەها ماجید مستەفا کە تا ساڵی 1927 یەکێ لە هاوکارە نزیکەکانی بوو ."

مستەفا یامولکی تەنیا دوو مانگ پێش گەڕاندنەوەی شێخ لە هیند ، لە سەردەمی ئیدارەی مێجەر سۆن بە نهێنی لە بیستویەکی تەمووزی 1922 یەکەم کۆمەڵەی کوردی لە باشووری کوردستان دامەزراند. شەریف 2007 ، ل131 کۆدەنووسێت کۆمەڵەکەی یامولکی ناوی کۆمەڵەی کوردستان بوو ئامانجی سەرەکی بریتی بوو لە پاڵپشتیکردنی جولانەوەکەی شێخ

مەحموود ، کەچی کە چووە بەغدا بووە عێراقچی خۆی ناودێر کرد ببێتە ئەندام لە پەرلەمانی عێراقی .

سێیەم

فائیق بێکەس ، زێوەر هەتا پیرەمێرد

فائیق بێکەس ناسراو بوو بە ئەبو نەواسی کوردی و زێوەر و پیرەمێرد ناسراو بوون بە دینداری دوورە سیاسەت . پرسی عێراقچیەتی بووە مەسەلەیەکی حەتمی چونکە پاش خۆبەدەستەوەدانی شێخ لە 13ی مایسی 1931 دا لە پێنجوین تۆماری خەباتی سیاسی [illegible] : [illegible] 1924 [illegible] (150ی [illegible] 1999 [illegible] : [illegible] ”[illegible] ” [illegible] ” [illegible] “ [illegible] 1948 [illegible] : [illegible] 99-98ی [illegible] … [illegible] ژیان بوونە مەدرەسەی بە عێراقیبوون ، بە جۆرێك عێراقچییەتی بووە پلاتفۆرمی كۆمەڵەی سیاسی کورد وەك كۆمەڵەی مارکسسی –لینینی ، ئاڵای شۆڕش هەر کاری لە سەر عێراقچییەتی دەکرد .

ئەنجام

ڕۆژنامەی ژیانەوە سەرەتای دەرکەوتنی عێراقچییەتی و نەفرین کردن بوو لە سەربەخۆیی . ڕقبوون لە دەرەبەگ و شێخ و مەلا چاوی هەندێك لە منەوەری کوردی کوێر کرد و دەستیان دایە ” خەباتی ” قەڵەم بۆ لکاندنی کوردستان … ئەو لکاندن و عێراقچییەتە ماڵوێرانی کوردی لێکەوتەوە و خەونی خانی و زەمەنی شێخی لە گۆڕنا.

ژێدەر

ئەمین ، نەوشیروان 1999 سەردەمی قەڵەم و موراجعات 1928_1931 . سلێمانی : سەردەم .
ئەمین ، نەوشیروان 2002 ژیان . سلێمانی : سەردەم.
بەکر ، سەلام ناوخۆش 2015 مێژووەك لە پەرتەوازەیی . هەولێر : هیڤی .
بەکر ، سەلام ناوخۆش 2019 کاریگەری قورئان لە سەر زمان و ئەدەبی کوردی . تورکیا : لە بڵاوکراوەکانی دەزگای تەفسیر.
جەباری ، عبدالجبار 1970 مێژووی ڕۆژنامەگەری کوردی . کەرکوك : چ شارەوانی کەرکوك.
حەسەنپوور ، ئەمیر 2015 سەدەیێك خەبات لە پێناوی زمانی کوردیدا . سلێمانی : لە بڵاوکراوەکانی بنکەی ژین .
خەزنەدار ، ج وە زەنگەنە ، ع 2011 ئینسایکلۆپیدیای ڕۆژنامەگەریی کوردی . هەولێر : لە بڵاوکراوەکانی گۆڤاری ڕۆژنامەنووس.
شریف ، عبدالستار طاهر 2007 الجمعیات و المن و الاحزاب الکوردیە فی نصف القرن ، ط2 . السلیمانیة :؟
عومەر ، فاروق علی 2001 ڕۆژنامەگەریی کوردی لە عێراقدا ، و.تاریق کارێزی . هەولێر : لە بڵاوکراوەکانی موکریانی.
دیوانی بێکەس ، کۆکردنەوەی ئومێد ئاشنا . سنە : انتشاراتی کوردستان.

• ژمارە یەکەمینی ڕۆژنامەی (ژیانەوە)لە هەژدەی ئابی 1924 لە سلێمانی دەرچووە ، بەم ناوە تا 56 ژمارە بەردەوام بوو کە دەکاتە 14 \ 1 \ 1926 هەر هەفتەیەك دوای ئەو مێژووە ڕۆژنامەکە ناوی بووە (ژیان) هەتا 1\3 \ 1938 ، بەم ناوە (553) ژمارە ی لێ دەرچوو (بڕوانە عومەر 2001 ، ل121-127) هەروەها ئەمین (2002 ، ل321).